

Iida Kalakoski & Riina Sirén

Uhasta suojelun kohteeksi ja välineeksi

Ihmisen osallisuus rakennusperintöön rakennussuojelun säädöskielessä

Ihmisen ja rakennetun ympäristön historiat ovat läpikotaisin yhteen kietoutuneita. Rakennuksia pystyttämällä, muokkaamalla ja säilyttämällä ihminen on vastannut käytännön tarpeisiinsa ja vahvistanut samalla omia ja lähiyhteisönsä identiteettejä. Uudet sukupolvet ovat aina liittäneet rakennettuun ympäristöön uusia muistijälkiä. Samalla rakennuskannan ominaispiirteet ovat luoneet reunaehtoja ja inspiraatiota ihmisten elämälle ja vuorovaikutukselle. Ekokriisin aikana ihmisen toimintaa on arvioitava entistä tarkemmin koko elonkehän hyvinvoinnin näkökulmasta. Kestävä kehitys jaetaan nykyisessä keskustelussa usein ekologiseen, taloudelliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen kestävyteen, jotka käytännössä ovat sisäisesti kytkeytyneitä. Rakennussuojelun menetelmillä voidaan vaikuttaa sekä suoraan että välillisesti näiden näkökulmien toteutumiseen.

Postmodernissa historiakäsityksessä historian nähdään rakentuvan monista rinnakkaisista ja toisinaan ristiriitaisistakin kertomuksista.¹ Kulttuuriperintöön ja rakennusperintöön liittyvässä työssä tämä näkyy kasvaneena pyrkimyksenä käyttäjien huomioimiseen sekä perinnön määrittämiseen ruohonjuuritason toimijoiden ja asukkaiden tarpeiden mukaisesti, alhaalta ylöspäin. Osallisuutta korostavaan asenteeseen

liittyy myös kriittisyys asiantuntijatyönä tehtävää kulttuuriperinnön määrittelyä kohtaan.² Tässä artikkelissa otamme selvää, onko vastaavanlainen paradigmanmuutos nähtävissä myös suomalaisen rakennussuojelulainsäädännön kielessä. Samalla tulemme tarkastelleeksi sosiaalisen kestävyden ja aineettoman kulttuuriperinnön eli elävän perinteen kuten käytäntöjen, tietojen ja taitojen kasvanutta painoarvoa rakennussuojelussa. Arvioimme, miten laeissa suhtaudutaan ihmiseen toimijana sekä inhimillisen toiminnan aiheuttamiin muutoksiin rakennusperinnössä.

Aineisto

Artikkelimme pääaineiston muodostavat Suomen rakennussuojelua koskevat lait. Yksittäisiä muistomerkkejä on suojeltu Suomessa järjestelmällisesti jo aiemmin, mutta aluekokonaisuuksia ja uudempaa arkkitehtuuria huomioiva rakennussuojelulainsäädäntö muotoutui Suomessa vasta 1900-luvun jälkipuoliskolla.³ Suomalainen rakennussuojelukeskustelu seuraa kansainvälisiä esikuvia, joiden taustalla vaikuttivat toisen maailmansodan aiheuttamat vauriot yhteiskuntien fyysisissä ja mentaalisisä maisemissa. 1960-luvulla ajankohtaisiin, rakennusperintöä koskeviin uhiin lukeutuivat lisäksi kiihtyvä teollistuminen

1. Minna Sarantola-Weiss, *Sohvaryhmän läpimurto. Kulutuskulttuurin tulo suomalaisiin olohuoneisiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003, 29.

2. Laurajane Smith, *Uses of Heritage*. Routledge 2006; Tanja Vahtikari, *World Heritage Cities between Permanence and Change. International Construction of 'Outstanding Universal Value' and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000s*. Tampereen yliopisto 2013.

3. Edellinen asetus ”muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta” annettiin 1883.

sekä sen vauhdittama kaupungistuminen ja modernisaatio.⁴ Uhat herättivät tarpeen muotoilla rakennussuojelun periaatteita ja käsitteitä.⁵

Ensimmäinen rakennussuojelulaki, *laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 572/1964* annettiin vuonna 1964.⁶ Laissa määriteltiin rakennuksen käsite ja kohteen suojelukelpoisuus sekä suojelumääräysten luonne ja kohdentuminen. Laki määritteli suojelun voimaantumisen ja sen valvonnan vastuuviranomaisiin, valtion vastuusiin haittatilanteissa sekä silloin kuin rakennukseen kohdistuu suojelumääräyksistä poikkeavia muutoksia.

Lain 572/1964 mallina oli käytetty erityisesti Tanskan vastaavaa lainsäädäntöä.⁷ Lain kannalta oli ongelmallista, että kansainvälinen asiantuntijajärjestö UNESCO julkaisi samana vuonna Venetsian julistuksen, josta muodostui yksi aikansa uraauurtavimmista ja edelleen vaikutusvaltaisimmista rakennussuojelua koskevista asiakirjoista. Julistus ei tietenkään ehtinyt vaikuttaa Suomen 572/1964-lakiin, ja niin laki koettiin vanhentuneeksi jo lähes heti sen vahvistamisen jälkeen. Huomionarvoista on myös, että laki vahvistettiin ennennäkemättömän rakennuspurku-aallon keskellä, mutta sen nojalla suojeltiin kaikkiaan vain nelisenkymmentä yksittäistä rakennusta.⁸

Seuraava lakiuudistus ajoittuu 1980-luvun puoliväliin. *Rakennussuojelulain 60/1985* (päivitetty 1993, 1999 ja 2009) tuntuvimmin uudistus oli suojeltujen kohteiden määritelmän laajentaminen niin, että sen turvin voitiin yksittäisten rakennusten lisäksi suojella myös rakennettuja alueita ja rakennusryhmiä. Tarve ulottaa laki ympäristökokonaisuuksiin ja arkisempiin ympäristöihin oli huomioitu jo edellä mainitussa, kansainvälisessä Venetsian julistuksessa (1964), joten suomalaisen lainsäädäntöön näkökulma sisällytettiin verrattain myöhään. Uudessa rakennussuojelulaissa

annettiin nyt lisää painoarvoa suojelutyön eri osapuolille ja tunnistettiin rakennetun ympäristön merkitys sosiaalisten yhteisöjen säilyttäjänä. Esimerkiksi puukaupunkien suojelun kehityksessä 1960–1970-luvuilla voimistui näkemys, että rakennuskannan purkaminen aiheutti aikaisempien sosiaalisten verkostojen hajoamisen.⁹

Kansainvälinen rakennusperintökeskustelu eteni vuoden 1985 jälkeen harppauksin. Autenttisuuden käsitettä arvioitiin uudelleen (The Nara Document on Authenticity 1994) ja alueen asukkaiden sekä muiden toimijoiden osallisuuden merkitys tunnistettiin kulttuuriperinnön määrittelyssä ja suojelussa (Faro Convention 2005).¹⁰ Suomessa uuden rakennusperintölain valmistelu seurasi maankäyttö- ja rakennuslain (MRL, 2000) kokonaisuudistusta. Vuonna 2010 voimaan astuneessa laissa, *laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010* (päivitetty 2013, 2013, 2015, 2019 ja 2020), tuodaan esiin muun muassa kulttuuriympäristön monimuotoisuus ja kulttuurinen kestävyys sekä vahvistetaan osallisuuden merkitystä. Laissa käytetty sanasto paljastaa, että samaan aikaan Suomessa kehitettiin myös valtakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen ympäristöjen (RKY) inventointeja sekä arvokohteiden jakoa paikallisesti, maakunnallisesti ja valtakunnallisesti arvokkaisiin kohteisiin.

Kaikkia edellä esiteltyjä lakeja päivitettiin niiden voimassaoloaikana useita kertoja. Päivitykset olivat kuitenkin lähinnä teknisiä (muutettiin esimerkiksi vastuuviranomaisen nimeä), joten tässä artikkelissa tarkastelemme vain kolmea alkuperäistä lakia 572/1964, 60/1985 ja 498/2010. Näin lakien erityispiirteet hahmottuvat selkeimmin. Kolmen lain perusteella voidaan havaita, että päivityksistä huolimatta lain kokonaisuudistus on koettu välttämättömäksi noin sukupolven välein, ja että seuraava uudistus on tällä hetkellä jälleen ajankohtainen.

4. *Suomi purkaa*. Toim. DEM-SAFA:n työryhmä. Liite a/*arkkitehtipiskelija*-lehdessä 4/1981, 2–4.

5. Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*. Routledge 1999 [2011].

6. *Laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 572/1964*. Suomen asetuskoelma 1964.

7. Laura Tuominen, Ensimmäinen rakennussuojelulaki. Laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 1964. Artikkelit Museoviraston ylläpitämässä artikkelitietokannassa *Sadan vuoden satoa*. Museovirasto 2017. <http://www.sadanvuodensatoa.fi/fi/artikkelit/ensimmainen-rakennussuojelulaki-laki-kulttuurihistoriallisesti-huomattavien-rakennusten-suojelusta-1964> (8.11.2023).

8. Maire Mattinen, *Puukaupunkien suojelu*. Ympäristöministeriö 2/1985, 16.

9. Mattinen 1985, 116.

10. *The Nara Document on Authenticity*. ICOMOS 1994; *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Council of Europe Treaty Series. No. 199. Faro 27.10.2005.

Metodi ja avainkäsitteet

Artikkelin keskeisenä tutkimusmenetelmänä on aineiston luenta. Vertailemme säädöstekstejä siitä näkökulmasta, miten niissä suhtaudutaan ihmisen läsnäoloon, toimintaan ja toimijuuteen osana rakennusperintöä. Tarkastelun teoreettisena viitekehysenä on toimijuuden käsite, jolla tarkoitetaan yksilön tai yhteisön tahtoa ja mahdollisuuksia toimia aktiivisesti, kokea ja olla olemassa. Käsitteeseen liitetään usein sellaisia ominaisuuksia kuin aktiivisuus, intentionaalisuus, osallisuus, vaikutus- ja valinnanmahdollisuus, vapaaehtoisuus sekä taito ja voima valita itse toimintatapansa. Toimijuus vahvistaa yksilön identiteettiä, aloitteellisuutta ja vastuullisuutta sekä pystyvyyden tunnetta.¹¹ Osallisuuden kokemus vahvistaa toimijuutta. Rakennussuojelun ja kulttuuriympäristön vaalimisen näkökulmasta osallisuuden kokemus on sitä keskeisempää, mitä enemmän yksilön tai yhteisön toivotaan itse osallistuvan suojelun vaatimiin ponnisteluihin. On tärkeää huomioida, ettei rakennussuojelu pyri ensisijaisesti rakennuksen muutosten pysäyttämiseen vaan rakennuksessa havaittujen erilaisten arvojen siirtämiseen tulevaisuuteen. Arvojen tunnistaminen vaihtelee eri aikoina, mutta usein arvojen säilymistä tukee rakennuksen pysyminen käyttökelpoisena ja käytössä. Niin ollen suojeluun liittyy aina myös käyttäjän tarpeiden huomiointi sekä tasapainoilu muutoksen ja muuttumattomuuden välillä.

Vaikka rakennussuojelulainsäädäntö jossain määrin ohittaa toimijuuden, perustuslaki vastuuttaa kaikki kansalaiset osallistumaan kulttuuriympäristön suojeluun. Perustuslain pykälä 20 toteaa: ”Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöönsä koskevaan päätöksentekoon.” Perustuslain pohjalta voidaankin esittää, että toimijuuden huomiointi on kulttuuriympäristön kannalta tärkeää ja sen tulisi näkyä myös säädöstekstien kielessä ja sanavalinnoissa. Seuraavaksi tarkastelemme, millaisin ilmauksin toimijuuteen on viitattu

nimenomaan rakennusperintöön kohdistuvissa laeissa.

Suojelun kohde ja suojelun perusteet

Rakennussuojelun säädöstekstit alkavat tyyppillisesti suojelun kohteiden määrittelyllä. Suojelun kohdentuminen onkin yksi keskeisimmistä eri-ikäisiä lakeja erottavista piirteistä. *Lain kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta 572/1964* (jatkossa ”vuoden 1964 lain”) mukaan suojelu voitiin kohdistaa vain yksittäiseen rakennukseen. Rakennus nähtiin kuitenkin materiaalista ulottuvuuttaan laajempaan sikäli, että suojeluperusteena saatettiin huomioida rakennushistoriallisten piirteiden lisäksi kohteen käyttötarkoitus tai rakennuksen todistamat tapahtumat, kunhan ne olivat historiallisia tai muuten erityisen huomattavia.¹²

Rakennussuojelulaissa 60/1985 (jatkossa ”vuoden 1985 laissa”) ajatus suojelun arvoisista kohteista laajeni, ja suojeltavaksi voitiin määrätä yksittäisen rakennuksen lisäksi myös rakennusryhmä, rakennettu ympäristö tai kiinteä sisustus. Vuoden 1985 laki toi ensimmäistä kertaa esiin myös perinnön kansallisen merkityksen.¹³ Kansallisen tason korostaminen periytynee erilaisten alueellisten kontekstien (paikallinen–alueellinen–kansallinen) tunnistamisesta, kun samaan aikaan rakennusperinnön arvoja määritettiin myös kansainvälisessä, yleispäteväksi otsikoidussa viitekehyksessä, esimerkiksi vuodesta 1978 alkaen Unescon maailmanperintöluettelossa. ”Kansallisella tasolla” viitattiin valtion sisällä olevan laajimman mahdollisen yhteisön perintöön, eikä käsitettä ”kansallinen” pidetty tuolloin ongelmallisena.

Vuoden 1985 laissa tarkennettiin suojelun perusteita, jotka oli aiemmin määritelty hyvin laveasti. Sosiaalisen kestävyuden kannalta on kiinnostavaa, että uusiksi arvoperusteiksi eli näkökulmiksi, joiden kautta arvokkaita piirteitä saattoi tarkastella, otettiin muun muassa rakennustekniikka sekä abstraktimpina rakennuksen ainutlaatuisuus ja tyyppillisuus.¹⁴ Laajasti noteerattu Venetsian julistus (1964) oli painottanut rakennuksen arvojen sitoutumista vanhoihin

11. Kristiina Kumpula et al., *Oppimisen sillat. Kohti osallistavia oppimisympäristöjä*. Yliopistopaino 2010, 23–25.

12. 572/1964, 1 §.

13. *Rakennussuojelulaki 60/1985*. Suomen laki 1991, 1 §.

14. 60/1985, 2 §.

rakennusmateriaaleihin, mutta 1980-luvulla alettiin nähdä tarvetta tunnistaa muita, aineettomampia ulottuvuuksia.¹⁵ Korjaamisen prosessiin kuuluu olennaisesti se, että rakennuksen vanhoja materiaaleja vaihdetaan uusiin. Vuoden 1985 laissa esiin nostettujen arvoperusteiden ansiosta korjaamalla saattoi vahvistaa rakennuksen kulttuurisia arvoja, kunhan muutostyöt toteutettiin tietyllä rakennustekniikalla, tietyin materiaalein, tai muulla tavalla kokonaisuuden ainutlaatuisuutta tai tyypillisyyttä lisäten. Tyypillisyyden nostamisen arvoperusteeksi voi myös tulkita merkiksi arkiympäristöjen arvostuksen kasvusta.

Laissa rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010, jatkossa ”vuoden 2010 laissa”, suojeltaviin kohteisiin lisättiin myös rakennelmat eli sellaiset ihmisen muotoilemat rakenteet, joita ei lueta rakennuksiksi, kuten tiet, muurit, sillat ja katokset.¹⁶ Lain tavoitteeksi määriteltiin rakennetun kulttuuriympäristön ajallisen ja alueellisen monimuotoisuuden turvaaminen, sen ominaisluonteen ja erityispiirteiden vaaliminen sekä kulttuurisesti kestävä hoidon ja käytön edistäminen.¹⁷ Itseisarvoiksi nostettiin siis ympäristön monimuotoisuus ja kestävä ylläpito, ja näiden mukana ensimmäistä kertaa myös muutosten aikaansaaja eli rakennusten keskellä toimiva ihminen. Yhteisöt haluttiin sitouttaa lain tavoitteisiin, mikä näyttäytyi voimavarojen jakamisena valtiolta yksityisille, mutta palveli myös ihannetta monimuotoistuvasta yhteiskunnasta ja ympäristöstä.

Vuoden 1985 laissa esitetyt suojelun kohdentumisen periaatteet vastaavat hyvin kattavasti vuoden 1964 laissa esitettyjä, mutta ratkaisevana erona on käyttöön ja tapahtumiin sidottujen arvojen kytkeminen irti historiasta. Vuoden 1964 laissa suojelun kohteeksi todetaan ”rakennus, joka rakennushistoriallisesti tai käyttönsä vuoksi tahi historialliseen tapahtumaan liittyvänä on kulttuurihistoriallisesti erityisen huomattava”. Vuoden 1985 laissa suojelu kohdistetaan kohteisiin ”joilla on merkitystä [...] rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta”. Käytön tai tapahtuman ei siis tarvinnut enää olla historiallinen kantaakseen suojelun kannalta merkit-

täviä arvoja. Rakennukseen arvoja tuova toiminta sai myös olla uusi tai kenties hetkellinen tavalla, jonka merkityksen saattoi jättää tulevien sukupolvien ratkaistavaksi.

Vuoden 2010 laissa eriteltiin ensimmäistä kertaa luettelon muodossa ominaisuuksia, joiden perusteella kohde voidaan tulkita arvokkaaksi rakennusperinnöksi.¹⁸ Merkittävyys arvioidaan lain mukaan seuraavilla perusteilla: harvinaisuus, tyypillisuus, edustavuus, alkuperäisyys, historiallinen todistusvoimaisuus ja/tai historiallinen kerroksisuus. Käyttöön liittyvät erityispiirteet kytketään jälleen tiukemmin historiaan, mutta mukaan otetaan uutena historiallinen kerrostuneisuus. Tällä näkökulmalla arvonsa saavat eri sukupolvien jättämät jäljet sekä jatkuva rakentamisen, hoidon ja käytön historiassa. Historiallisen todistusvoiman ja kerroksisuuden mukanaolo huomioi aiempaa täsmällisemmin ihmisen arkipäivän toimintaa rakennuksessa ja sen ympäristössä.

Kuka päättää suojelusta ja kenellä on oikeus rakennusperintöön?

Kysymys osallisuudesta nousee esiin jo varhaisissa rakennusperintölaeissa, kun tarkastellaan sitä, kenelle määräysvalta ja käyttöoikeus rakennusperinnöstä osoitetaan. Kaikissa laeissa todetaan, että kohteen omistajaa on kuultava suojelupäätösasiassa. Suojelumääräykset asettaa viranomainen, mutta huomioitava on myös omistajan ääni. Viranomaisen suojelumääräykset rajoittavat rakennukseen tehtäviä muutoksia ja sen käyttöä. Ne myös asettavat vaatimuksia rakennuksen hoidolle. Samalla todetaan, etteivät vaatimukset saa olla omistajalle kohtuuttomia.¹⁹ Rakennuksen käytöllä tarkoitetaan kaikkea sitä toimintaa, jota omistaja voi rakennuksessa harjoittaa. Toisinaan itse käyttö voi olla kohderakennuksen säilymisen kannalta kuluttavaa, mutta useimmiten käytön ja käyttötarkoituksen aiheuttama uhka rakennusperinnölle syntyy käytön edellyttämistä muutos- tai korjaustarpeista.

Kaikissa tarkastelluissa laeissa pyritään määrittämään rajaa yksityisen toimijan ja viranomaisen

15. *The Venice Charter*. UNESCO 1964, 9. artikla.

16. *Laki rakennusperinnön suojelemisesta 498/2010*. Finlex, 3 §.

17. 498/2010, 1 §.

18. 498/2010, 8 §.

19. 572/1964, 7 §, 21 §; 60/1985, 7 §; 498/2010, 5 §.

vaikutusoikeuden välille. Rakennuksen käyttötavassa itsessään ei nähdä suojelua tukevia arvoja, vaikka rakennuksen kulloinen asu on tulosta sen käyttötavoista, ja käytön muodot vaikuttavat voimakkaasti siihen, miten ympäröivä yhteisö rakennukseen suhtautuu.²⁰ Kuitenkin jo vuoden 1964 laissa tunnustetaan, että rakennuksella voi olla niin korvaamatonta merkitystä yhteisölle, että sille on taattava oikeus päästä rakennukseen tai sen osaan. Laissa tuodaan siis esiin eräänlainen suuren yleisön luoksepääsyoikeus perinnön äärelle.²¹ Tekijänoikeuslaissa luoksepääsyoikeus määritellään kuvataiteen teoksen tekijän oikeudeksi saada luovuttamansa teos nähtäväkseen, jos se on tarpeen painavasta syystä ja jolle siitä aiheutu kohtuutonta haittaa teoksen omistajalle tai haltijalle.²² Luoksepääsyoikeus konkretisoi ennen kaikkea vanhimman rakennusperinnön kuten kirkkojen ja linnojen kohdalla, mutta

■ Kuva 1. Helsingin Suomenlinnalla on pitkä historia sotilasalueena, ja saaret siirtyivät siviilihallintoon vasta 1950–1970-lukujen aikana. Erityinen, puolustamiseen liittyvä rakennusperintö toi saarille sittemmin suuret matkailijavirrat ja myöhemmin myös statuksen UNESCO:n maailmanperintökohteena. Suomenlinnan kehittämisessä tunnistettiin jo varhaisessa vaiheessa rakennusperinnön ainutlaatuisuus sekä kansalaisten oikeus päästä sen äärelle. Lähde: Ihmisiä Suomenlinnassa, Volker von Bonin noin 1965. Museovirasto, Finna. CC BY 4.0.

sitä sovelletaan säännöllisesti esimerkiksi entisten julkisten rakennusten myyntiehdossa vaatimalla uutta omistajaa harjoittamaan kohteessa vähintään osa-aikaisesti julkista tai puolijulkista toimintaa.

Luoksepääsyoikeus tuodaan esiin erityisesti tilanteessa, jossa yhteiskunta avustaa rakennuksen korjaustöitä.²³ Rakennusperintö tunnistetaan

20. 572/1964, 8 §; 60/1985, 11 §; 498/2010, 13 §.

21. 572/1964, 23 §.

22. *Tekijänoikeuslaki* 8.7.1961/404 (24.3.1995/446). Finlex, 52 a §.

23. 572/1964, 23 §.

siis yhteisön yhteiseksi omaisuudeksi ja voimavaraksi. Sama idea luoksepääsyoikeudesta korjausavustuksen ehtona toistuu vuoden 1985 laissa.²⁴ Siten on erikoista, että vuoden 2010 laissa ei enää mainita tätä oikeutta edes avustusta seuraavien velvoitteiden yhteydessä. Rakennusperinnön yhteisöllinen luonne ja ihmisten oikeudet siitä nauttimiseen on käsitelty muutamalla suhteellisen yleisluonteisella käsitteellä kuten ”osallisuus” ja ”kulttuurinen kestävyys”. Samalla on kuitenkin poistettu ohjauskeinot näiden oikeuksien varjelmiseksi.

Vuoden 1985 laki lisää kiinteistön omistajalle ja haltijalle oikeuden hakea kohteen suojelua.²⁵ Sama oikeus todetaan myös vuoden 2010 laissa ja sitä laajennetaan koskemaan myös erilaisia yhteisöjä.²⁶ Sen sijaan suojelumääräysten laadinnassa ei tarvitse kuulla laajempaa joukkoa. Yleisesti kuitenkin todetaan, että rakennusperinnön suojelua koskevassa asiassa tulee toimia niin, että asianosaisilla on mahdollisuus osallistua asian valmisteluun. Määräykset on, ”mikäli mahdollista”, laadittava yhteisymmärryksessä rakennuksen omistajan ja haltijan kanssa siten, että alueen omistajalla, haltijalla ja myös naapurilla on tilaisuus tulla kuulluksi suojeluun liittyvissä kysymyksissä.²⁷

On selvää, että periaatteellisella tasolla yhteisön roolin ajateltiin korostuvan vuoden 2010 lain voimaantumisen myötä. Voidaan kuitenkin pohtia, jäivätkö seuraukset kosmeettisiksi. Vaikka laki edellyttää kuulemista, se ei edellytä kuulemisessa ilmenneiden näkökulmien huomioimista lopullisessa suojelupäätöksessä. Ristiriita lain tavoitteiden ja käytännön välillä näkyy erityisesti tapauksissa, joissa suojeluun – tai suojelun välttämiseen – liittyy huomattavia taloudellisia intressejä.

Ylläpito ja poikkeukset suojelusta

Rakennussuojelulainsäädäntöä voi tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten lait suhtautuvat

muutokseen: sen pysäyttämiseen, tunnistamiseen ja hyväksymiseen – tai jopa aikaisemman vaiheen palauttamiseen muutoksen avulla. Rakennusten muutokset ovat yleensä seurausta yksilön tai yhteisön toiminnasta ja lain asenteet muutosta kohtaan viestivät myös asenteista ihmisten toimijuutta kohtaan.

Muu kuin huoltoon ja ylläpitoon tähtäävä käyttö nähdään vuoden 1964 laissa ennen kaikkea uhkana, mutta se hyväksytään ”pakottavista syistä”, joihin omaisuuden suoja lukeutuu. Samassa laissa suojellun kohteen ylläpito nähdään itsestään selvänä toimintana, jonka laiminlyönti todetaan rangaistavaksi. Sopimattomat muutokset on palautettava ”ennalleen”.²⁸ Laissa tavoitellaan siis rakennukseen kohdistuvien muutosten pysäyttämistä tai rakennuksen ilmeen palauttamista tiettyyn, entiseen ja arvokkaammaksi katsottuun tilaan. Nykyaikaisen toiminnan puolestaan katsottiin olevan vaaraksi kohteen arvoille. Nykynäkökulmasta palauttamisen vaatimus näyttää radikaalilta ja ristiriitaiselta. Samassa laissa nimittäin todetaan, että käytön vaatimuksilla, esimerkiksi yrityksen toimintaedellytyksillä, voi olla niin suuri yksityinen tai yleinen merkitys, että se ylittää suojelulla tavoiteltavat arvot.²⁹ Vuoden 1964 lain mukaan viranomaisen voi antaa luvan suojellun rakennuksen ”uudestirakentamiseen” tai siirtämiseen, mikäli se on välttämätöntä kohteen käytön kannalta.

Vuoden 1985 laki suhtautuu ylläpitovelvoitteeseen vastaavatyypillisesti kuin edellinen laki ja toteaa kunnostustöiden välttämättömyyden.³⁰ Sen mukaan suojelumääräyksillä voidaan rajata rakennuksen käyttöä sen varmistamiseksi, ettei kohteen kulttuurihistoriallista arvoa vaaranneta. Käytön ja arvojen välinen kytkentä nähdään tiiviinä, mutta maininta on tulkittavissa myös siten, ettei käytön suhde kohteen arvoihin ole ainoastaan uhkaava. Vuoden 1985 laki huomioi myös valtion korjausavustukset. Avustusten saamisen

24. 60/1985, 19 §.

25. 60/1985, 8 §.

26. 498/2010, 5 §: ”Esitöiden rakennuksen «suojelusta» saa tehdä: 1) omistaja; 2) valtion viranomaisen, maakunnan liitto, alueellinen vastuumuseo ja kunta, jonka alueella rakennus sijaitsee; 3) toimialueellaan sellainen rekisteröity yhteisö, jonka toimialaan kuuluu kulttuuriperinnön vaaliminen tai rakennetun ympäristön laatuun vaikuttaminen; 4) saamelaiskäräjät, jos asia koskee saamelasta rakennusperintöä; 5) kolttien kyläkokous, jos asia koskee kolttaasaamelasta rakennusperintöä.”

27. 498/2010, 1 §; 498/2010, 10 §; 498/2010, 7 §.”

28. 572/1964, 18 §.

29. 572/1964, 9 §; 11 §.

30. 60/1985, 6 §, 17 §.

ehtona on, että viranomainen saa olla mukana korjaustapojen määrittelyssä.³¹ Tässä laissa siis jätetään avoimeksi korjaustöiden luonne. Korjaaminen ei ole väistämättä palauttavaa eli ennalleen muuttavaa, vaan viranomainen varaa itselleen oikeuden arvioida soveltuvat korjaustavat. Toisaalta, kun päätöksenteko alistetaan viranomaisen valvontaan, uhkana on korjaustapojen yksipuolistuminen.

Käytön, muutoksen ja toimijuuden näkökulmasta vuoden 2010 lakiin liittyy mielenkiintoinen uutuustekijä. Laissa viitataan suojeltujen kohteiden tilan ja kehityksen seurantajärjestelmiin, mikä kertoo, että myös suojellun kohteen elinkaareen ymmärretään kuuluvan muutoksia.³² Seurannan käyttöönotto antaa ymmärtää, että muutos on tunnistettu väistämättömäksi ja vain osittain vahingolliseksi. Tällöin tärkeää onkin seurata ja ohjailla muutosta eikä pyrkiä ensisijaisesti sen pysäyttämiseen. Vuoden 2010 laissa todetaan, että suojelupäätöksestä voidaan poiketa, mikäli rakennuksen säilyminen tai sen käyttö on vaarantunut.³³ Rakennuksen käyttöarvo säilyy siis edelleen keskeisenä perusteena suojelulle ja suojelusta luopumiselle.

Selkeänä erona vertailtujen lakien välillä voidaan pitää niissä määritettyä toimenpidevalikkoa. Vuoden 1964 laissa suojeluviranomaiselle annettiin oikeus sekä toiminnan estämiseen että siihen pakottamiseen. Lain avulla voitiin sekä rajoittaa rakennuksen aiottuja käyttötarkoituksia että pakottaa ylläpitotöihin.³⁴ Vuoden 1985 lailla puolestaan voitiin vain rajata muutos- ja korjaustoimenpiteitä sekä käyttötarkoituksia, muttei niinkään pakottaa ylläpitoon.³⁵ Vuoden 2010 lain velvoittavuus vastasi pitkälti vuoden 1985 lakia.³⁶ Näin ollen lakien ohjausvoima on vähentynyt.

Johdopäätökset

Tämä katsaus pohti toimijuuden merkitystä rakennussuojelun säädöstekeissä. Tarkastelemalla Suomessa vuosina 1965, 1984 ja 2010 säädettyjä lakeja rakennusperinnön suojelusta totesimme, että rakennusperinnön ja sen ehdoilla toimivan ihmisen suhteeseen ei viitata säädöstekeissä

kovinkaan suorasti. Ihminen näkyy lainsäädännön sanastossa ensisijaisesti viittauksina käytöön, käyttäjiin ja omistajiin. Havaitsimme myös, että varsinkin kahdessa varhaisemmassa laissa ihmisen toiminta näyttäytyi pääasiassa rakennusperinnön uhkana, jota pyrittiin viranomais-toimin ohjaamaan ja hillitsemään. Mikäli käytöllä ja muulla ihmisen toiminnalla nähtiin arvoa, se oli joko menneisyydessä tapahtunutta, historiallisesti merkitykselliseksi tunnustettua toimintaa tai nykyhetkessä tapahtuvaa, suoraan rakennuksen säilymiseen tai ylläpitoon liittyvää työtä. Viimeisimmässä lakitekstissä näemme siirtymän kohti ajattelutapaa, jossa ihmisen toiminta, myös nykyhetkessä tapahtuva, nähdään rakennusperinnölle merkitystä luovana tekijänä.

Lakien tapa määritellä suojelun kohteet havainnollistaa, kuinka käsitys rakennusperinnöstä on laajentunut ja monipuolistunut vuosikymmenten saatossa. Kehitys seuraa pitkälti rakennussuojelujattelun muutosta monumenttien suojelusta kohti laajempien ympäristökokonaisuuksien sekä yhä arkisempien ja nuorempien rakennusten suojelua. Samalla rakennettu ympäristö on alettu nähdä enenevässä määrin myös inhimillisen elämän näyttämönä ja sosiaalisena ympäristönä, ja elämä ja eläväisyys on alettu tunnistaa rakennetun kulttuuriympäristön arvoperusteeksi. Ympäristön moninaisuus on 2000-luvulla hyväksytty itseisarvoksi ja tarkastelua on laajennettu eri sosiaaliryhmien paikallisiin intresseihin. Rakennussuojelu on liitetty osaksi erilaisten rakennuskulttuurien – käyttötapojen ja elämäntapojen, hoidon, huollon ja harrastamisen – säilymistä ja kehittämistä. Tutkimuksemme esittää, että rakennussuojelun käsitteet ja sanavalinnat ilmentävät muuttuvia käsityksiä siitä, millainen – ja kenen – historia on merkityksellistä ja säilyttämisen arvoista.

Lakien kehityksen perusteella hahmottuu, miten rakennuksia käyttävät ihmiset on kasvavassa määrin haluttu ottaa mukaan kulttuuri-perinnön määrittelyyn. Syy tähän voi olla myös käytännönläheinen. Kun käsitys rakennusperinnöstä avartuu, yhä suurempi joukko erilaisia ja

31. 60/1985, 19 §.

32. 498/2010, 20 §.

33. 498/2010, 10 a §.

34. 572/1964, 7 §.

35. 60/1985, 6 §.

36. 498/2010, 6 §; 10 §.

eri-ikäisiä rakennuksia ja rakennettuja ympäristöjä päätyy rakennussuojelun piiriin. Sallivampi näkemys siitä, kenelle rakennusperintö kuuluu – ja miten sitä saa käyttää – tuo ylläpidon piiriin laajemman joukon huolenpidosta vastaavia tekijöitä ja toimijoita. Aktiivinen toimija haluaa olla mukana määrittelemässä, mitä arvoja kulttuuriympäristössä varjellaan ja millaisin toimenpitein työtä edistetään. Juuri rakennussuojelun lainsäädännöllä on mahdollista vahvistaa tällaista osallisuuden kokemuksen kannustamaa toimijuutta.

Rakennussuojelu pitää perinteisesti meitä edeltäneiden ihmisten rakennusperintöön tuottamia jälkiä kulttuurihistoriallisesti arvokkaina. On myös tärkeää nähdä arvoa tämän päivän ihmisten toiminnassa. Kun nykyisyys ja nykyihmisten toimijuus tunnustetaan huomisen historiaksi, voidaan oman aikamme ympäristöihin suhtautua tulevaisuuden rakennusperintönä, mikä motivoi niiden kestävään ylläpitoon ja korjaamiseen.

Rakennussuojelukeskustelu tulee lähemmäs ajankohtaisia ekologisen ja kulttuurisen kestävyden teemoja, kun yhteisöjen ja rakennus-

perinnön monimuotoisuudella nähdään merkitys osana yhteiskuntien sopeutumista ilmasto- ja muihin kriiseihin. Aktiivisen toimijuuden tuominen rakennusperintölakiin toisi sosiaalisen kestävyden näkyvämmäksi osaksi rakennussuojelun kenttää ja vahvistaisi erilaisten toimijoiden asemaa ja osallisuutta. Vaikka tuoreimmassa lainsäädännössä voi jo nähdä viitteitä tähän suuntaan, ei ilmaisu ole vielä kovin selkeää ja käyttäjä on läsnä lähinnä kiertoilmauksin ja esimerkiksi monimuotoisuuden, hoidon ja osallistamisen käsitteissä. Tulevaisuuden lainsäädännössä toimijuuden tulisi näkyä tähänastista selkeämmin.

Arkkitehti, TkT **Iida Kalakoski** toimii arkkitehtuurin historian ja rakennusperinnön hoidon yliopisto-opettajana Tampereen yliopistossa.
Sähköposti: iida.kalakoski@tuni.fi

Arkkitehti, rakennusrestauroija **Riina Sirén** toimii rakennussuojelun kentällä opettajana ja tutkijana.
Sähköposti: riina.m.siren@gmail.com